

ACC. N.R M. 14899: 1-14.

Landskap: Skåne Upptecknare: Nils Biarne, Malmö
Härad: Gärdslösa Berättare: " "
Socken: V. Yram Berättarens yrke: Driftförmann
Uppteckningsår: 1960 Född år 1883 i V. Yram

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Hästselsdor. s. 1-14.
(Tekn. av sed. 11-14.)

N.M. 169.

18/10-68

Skriv endast på denna sida.

HÄSTSELDON

Frågelistan avser den nutida hästselen, delvis dock under jämförelse med äldre former.

Bogträn

1. Hur kallas bogträn på Eder ort: bogträn, lokor, lokträn, selaklavar, bogskidor, okträn osv.
2. Liknade de bogträn som senast var eller fortfarande är i bruk på Eder ort närmast fig. 1 eller fig. 2. - Är anordningen för bröstremmen nedtill som fig. 1, dvs järnbeslag, som på ena träet bildar en ögla och på det andra ett hak, över vilket den färdigspända remmen krängdes vid selningen? Eller utgöres bröstbindslet av en kedjelänk med krok som fig. 2. - Hur är dragremmarna fästade, är det hål genom bogträna från kant till kant genom vilka dragremmarna trädas med ena hälften genom hålet och andra hälften utanpå bogträet (fig. 1) eller förekommer små järnhyskor som fig 2.
3. Hur kallas dragremmen, dragläder, dragåder, drätta, drotta, rom osv.
4. Är bogträna flata på baksidan eller halvrunda och förtjockade på mitten?
5. Är dessa sentida bogträn utrustade med fasta stoppningar eller använder man lösa putor? Hur kallas fasta stoppningar? Loker. Hur kallas lösputor: bossa, lösbossa, ringputa, krans, bogträpäls, halsduk, selaputa, lösbon, buogkuppin, loka osv.
6. Anses den lösa putan vara senare än fasta stoppningen. Vet man när den lösa putan kom i bruk och från vilket håll.
7. Hur är lösputan konstruerad, göres den i ett stycke som är ihopböjt till en ring eller tillverkas den i två delar som är sammankopplade med varandra vid de öppna ändarna. Eller har lösputan formen av en sammanhängande ringformig dyna med tjock kant eller valk fram till. - Även uppgifter om materialet om det är av

skinn, tyg; stoppning av halm, hår osv, är av stort värde.

8. Har lösputa av filt förekommit? Är den gammal? Namn?
9. Anbringas lösputan lös på hästen eller är den fastsatt vid bogträna? Med remmar och spännen kring träna? Eller genom korta remstumpar som spikas fast vid bogträna?
10. Har olika typer av bogtränen uppkallats efter sin förmadade härkomst- eller invandringsort, t.ex. värmlandslokor, jämtlandssele, skånska-, halländska bogtränen osv.?
11. Vad är värmlandssele? Har den använts, när kom den i bruk och i vad skilde den sig från andra selar?

Däckel

12. Hur heter den detalj i hästselen som sitter på hästens manke och uppår skaklar, kärrarmar eller draglinor: däckel, däck, kåpa, selakappa, selkrok, selbåge, selhuvud, ranke, selaranka, orv, selorv, selbukt, ryggträ, sadel, silakacke, hövre osv.? Ifall flera namn förekomma ange vilka som äro äldre och vilka yngre. Eller avsåg man med olika namn olika konstruktioner?
13. Vilken är den däckel som nu är eller senast var i bruk på Eder ort, består den av två stoppade putor, sammanhållna av en kort järnbåge, varå putorna kan leda? Eller utgöres däckeln av en bred, skinnklädd järnskena eller läderrem med en dyna på vardera sidan mot hästryggen? Hur gamla är dessa däckelformer på Eder trakt? Användas de till både åk- och arbetssselar? Avser namnet däckel möjligen just dessa former?
14. Beskriv de däcklar eller selkrokar som tidigare ha varit i bruk på Eder ort. Var de av järn? Med fasta eller ledande klackar (kläppar, klampar, selapungar)? Var klackarna stoppade eller har man använt lösa ryggputor? Kommer man ihåg däcklar av trä, ben eller horn? Hur var dessa konstruerade?
15. Hur kallas de remmar (tidigare ibland kedjelänkar) som löpa från vardera ändan av däckeln ned i selringarna och uppåra skaklar eller draglinor: upphållsremmar, upphänge, uppåra, uppbinne, uppstälära osv.?
16. Använder man förbindelseremmar mellan betslet och däckeln för att hålla hästens huvud lagom högt? Både i åk- och arbetssselar? Är bruket gammalt? Hur kallas dessa remmar: stuptygel, oppstans-

tygel, snöppeltöm?

17. Använder man förbindelsereummars mellan bogträna och däckeln? Hur kallas dessa? Stretremmar? Hur gammalt är detta bruk?
18. Har springgjord förekommit (remmen under hästens buk från ena kanten av däckeln till den andra för att hindra däckeln glappa på bästryggen)? Hur kallas den: springgjord, ränngjord, tvänggjord, bröstgjord, stänggjord, selgjord? Är springgjorden i bruk sedan gammalt? Användes den även på arbetssele?
19. Har svansrem eller ryggstycke (rumpa, rumpeläder, lännastreck), remmen från däckeln längs hästens rygg, alltid förekommit? Hur kallas det parti som ligger under hästens ^{svans:} svanskappa, rumpetång, rumpkavel? Har det hänt, att det sistnämnda partiet av svansremmen utgjordes av en kort träkavel?
20. Förekommer baksele eller hindertyg (bakgjord, byxor, broker, lännastrek, strek, stryksele, ravsele, selje osv.)? Vid arbets- eller åksele eller både delarna? Är den gammal på Eder ort? Ange dess namn, beskriv den i korthet och ange hur och var den är fastsatt vid den övriga selen.

Selring med tillbehör

21. Hur heter den järnring vid vardera sidan om hästen vid vilken uppehållsremmar från däckeln och dragremmar från bogträna var fastgjorda: selring, ale, ålring, årdring, drottring osv.?
22. Har under denna ring använts någon skyddande puts? Eller trätrissa? Namn?
23. Hur kallas den förbindelselänk varmed skakeln fästades vid selringen: årda, åle, ala, ahlmärla, selåra, selöra, seltunga, selamp, selsinka, selhasp, selakorra, dragtamp, knappåder osv.? Var denna förbindelselänk, som således var avsedd för att trädas i hålet på skakeländan och fästas med selpinne på utsidan, alltid av järn? Eller var den i äldre tider av läder? Beskriv anordningen och gör enkla skisser.
24. Hur heter den pinne som man fastlåste skakeln med: selpinne, selasticka, selknäppte, selaknapp, selakack, snavesticka, knavricka osv. Var den av trä? Sedan av järn? Var den i äldre tider av ben?

25. Var selringen i bruk så länge som draghästen överhuvud användes? Är den fortfarande i bruk? Eller ersattes den enkla, runda ringen sedan med ett stort spänne? Hur kallas det? Användes sådana spännen måhända endast till åkhästar eller parhästar? Hur fastsättas skaklarna och draglinorna vid dessa spännen?
26. Kommer man ihåg att man i stället för selring eller spänne i äldre tider använt ett vinkelböjt stycke av trä eller ben (horn), s.k. selknä, bogskott osv.?
27. Har det förekommit att man varken använt selring, selknä eller spänne utan spänt fast dragremmar från bogträna direkt vid skakeländarna? Om så varit fallet beskriv noga tillvägagångssättet.

Huvudlag och tömmar

28. Hur kallas huvudlaget: huvudlag, huvudstol, betsel osv.?
29. Hur kallas den delen på huvudlaget, som lägges i hästens mun: betsel, träns, mil, munbit osv.? Har man kännedom omtränsar med två vinkelböjda sidstycken av ben, horn (även gethorn) eller trä, förenade genom en rakstång, munkavel, av trä eller ben?
30. Har man använt kapson, dvs. ett böjt järn över hästens nosben i stället för betsel?
31. Av vilka delar består en enkel tön och hur kallas den: tön, tåt, fitsar, eisar?
32. När kom korstömmar för parhästar i bruk?
33. Vilka partömmar hade man innan korstömmarna kommo i bruk? Använde man vanlig enkeltön som fästades vid betslet på vardera yttersidan av spannet, medan hästarna sammanbundos med varandra vid innersidan av betslen med kort rem eller tåt? Hur kallades detta mellanbindsle: mellantön, meltön, milåstot osv.? - Har i stället för rem eller rep använts mellanlänk i form av träkavel med hål eller knäpphake vid vardera ändan? Beskriv anordningen.
34. Var det någon skillnad i användningen av korstömmar och senast beskrivna enkla partömmar? Korstömmar endast vid finare åkning, enkla partömmar vid lastkörning och körning i jorden?
35. Har det hänt att man kört draghästen utan tön och att den i stället letts i grimskaftet?

36. Har det hänt att körkarlen ridit på draghästen och på så sätt lett den? Vid vilka tillfällen har sådant förekommit?
- Olika seldonstyper
37. Har bröstsele eller bringsele förekommit, en anordning vilken är lagd omkring hästens bringa och vari han drar i stället för bogträn?
38. Användes bröstselen allmänt eller endast vid vissa tillfällen, t. ex. när hästen blivit selbruten eller endast vid särskilda körslor osv.?
39. Är bröstselen gammal? Kan man konstatera att dess användning ökats under den senare tiden eller tvärtom?
40. Beskriv en typisk bröstsele och namngiv dess olika delar.
41. Åro parselar eller stångselar i bruk? När började de användas? Vilka förändringar av den gamla seldonstypen åstadkommo stångselarna? Fästen för stångkoppel vid bogträna? - Användes stångselar företrädesvis vid finåkning eller även vid arbetskörning?
42. Känner man till kollerselar? När kom dessa i bruk, i vad skilljer de sig från andra selar? Användes de endast vid finåkning?
43. Har man i hästselen använt bjällerkransar och klockor av olika slag? Endast i helgdagsselar? Beskriv dem, ange namn och plats för dem. Brukades sådant endast på vintern?

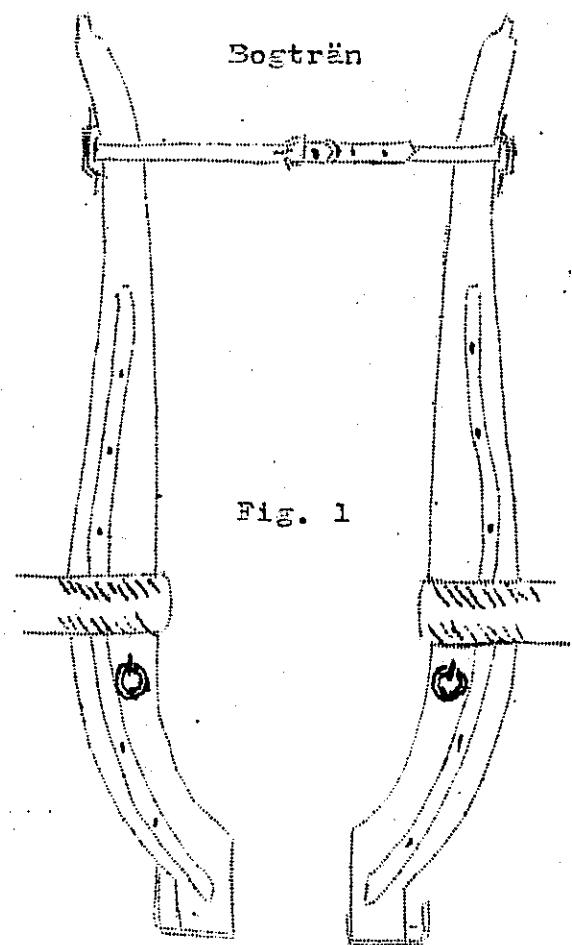

Fig. 1

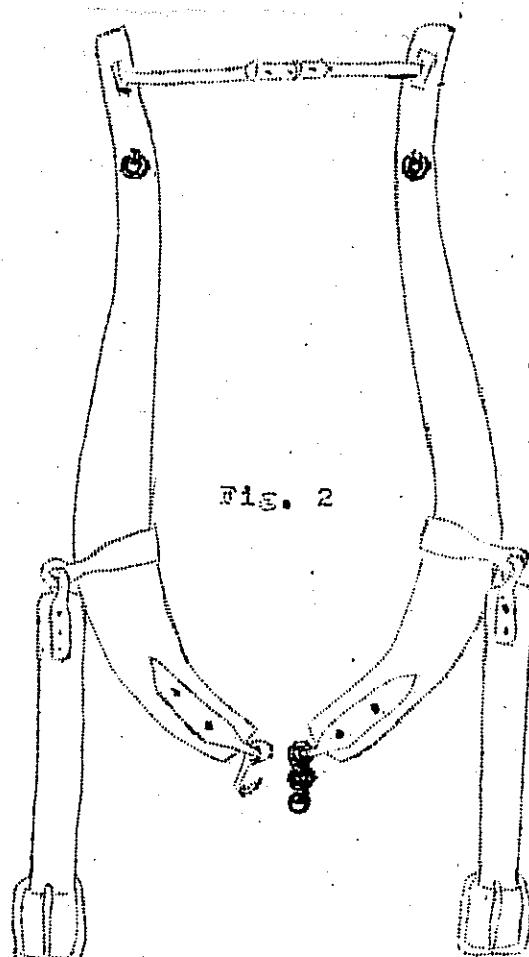

Fig. 2

10.12.1959.

HE

ACC. N.R. M. 14899:1.

Svar på NY 1811 frågelistan nr 169.

Hästseldor.

I princip är hästsolen i form och utseende lit-
den som användes under 1870-falet. Skillnaden är
istället satt iöste större än den ena sadelmattorens
detaljiskillsnad mot den andres färdigställda arbeten.
Dock vill jag meddela att jag föga hänner till da-
sanvänt förflutna årens sedlar då man sällan ser
hästfordon och om man handelsvis skulle möta ett
sådant hinner man från en bil ~~buss~~ knappast göra
detaljier i frågor.

1. Bogträn kallas i min födelsebygd boträ.

2. Bogträn ha sedan före 1870-fal haft samma utseende
som nu tid, eller listan fig 2 (sc närslutna sträcker 1-2)
utsmyckningen kunde vara något olika. Bogträet
kunde ~~ha~~ ha holtjär längsterna eller enidade i
övre änden. Bogträns nedre ändar i arbetsdelar som
man tröplades runtigen om och enländt/littned listans

fig 2.) Dragremmarna fästes med beslag till bogträn se fig 2. Åt sidorna hade böstrummor av läder och dragremmarna varo inskrutade i en omrila å bogträn. De var sammanknoppade med söljor. Ofta förekom att finare åt sidor hade my silverbeslag.

3. Dragremmen kallades "dräkt".

4. Bogträn varo nästan flata på baksidan och något flettrar på mitten. Bogträn brukade ofta längsgående belag.

5. I senare tid har bogträn i arbetsmöbler haft lösa poustar av tjukt filt, men även stoppade poustar av silke och tyg, enbart eller i föreninap. Dessa poustar kallas "betrapspoustar" eller "söta poustar". Till åt sidan har det vanligtvis varit fasta stoppningar å bogträn.

6. Redan under 1880-talet användes både lösa och fasta stoppningar för bogträn, av vilka den fasta stoppningens varit tidigast i bruk, varifrån detta kommit är där ju
orten inte hänt.

7. Den lösa poustan är tillpassad för bogtråna, samt

ACC. N.R. M. 148.99:3.

Samman sydda i övre änderna. Ventilagen är de sydda
strim mot bogträet, med undersidan avtyst, men det
förförkommor även, att de tillverkats med strim i både
sidor. Stoppningen brukar vara kraftigt svinsår, s.k. kroll-
sprint

8. Som ovan omnämns användes till arbetssele putor av
filt, vilka fanns i bruk redan i end 1890-talet.

9. Lägputan fästes till "botråna" med läderremmar, som
är fastsydda i putan och spänns över bogträna.

10. Några män på bogträtyper har jag inte hört om-
talas och ej heller minnes på invandringsorten.

11. Värmelandsselear är en benämning, som inte är
känd i orfer

Därtill.

12. Den länge på selet som ligger över hästens rygg
kallas "selattrajpa" eller "sellowa", varav benämningen
"sellua" förde vara en benämning av den tidigare använda.
Bågen av järn (se närlutna fig. 4 å strissblad 1.)

13. Därtill förekommer vanligast i frenne typer, dels den striknitladda och stoppade järnstenen, utformad i lägform (se skissen fig. 3. blad 1.) eller utformas den med en rektangulär punkt för var sida om rygggraden. Putarna sammanhållas av brada läderrammar. Den företrämmes da anordningen förekom före 1880-talet.

14. Från tidigt 1800-tal bevarade därtills typer i min faderugnsröd minnes, jag en tillverkad av trä (ast). Den hade en lägformad överdel vissändar vid uppåtböjda. I denne läge var intappade frenne ständer. Då vär neder del sattes trådkläppar utan ledar. Om de varit stoppade under till horjag möget minna av. Det ganska enkla frenne liknande anordningar av järn. De hade ladvbara kläppar, vilka var stoppade och striknitladda. (Se fig. 4. blad 1.)

15. Pannarna från "Selatrappan", eller "luan", hade inte järnställda maner, utan rötknödos i den s.k. "Selaminnings" "Selatrappan".

16. "Opphällarerem" eller "opp hällareföjd" användes endast till åtsclar. Förut var förekommit före 1880-talet.
17. I dem mellan däckel och loggia användes m.t.c. Egentligen fall förekommer dock. Namn?
18. "Buggjor" användes sedan gammal tid. Läder till åt- och arbetssidan, i första fallet av läder, i senare fallet av värde land, s.t.: sabelgjord. Denna rem kallas även "salagior".
19. "Pomper" med "linhällarerem" fästade vid selatrappan användes i regol för åtsclar och numera allmänt till arbetssclar. Den del som ligger kring hästsvansen kallas även "hillan". Trätravet kring svansen har ej int Häft omfattas.
20. "Patsel" användes sällan, och då i flästa gall till åts- gilden. Den upplörs av remtyg (lännarem) från "pomperäred". "Buggjoren" är fram till fastgjord i "selringen". Denna sultyp är icke vanlig, men enstaka sådana har förekommit, enl. vad jag minns sedan före 80-talet.
- "Buggjoren" kan möjligen vara till hjälpe för hästen att hålla igen ett tungt last och för en bacticke.

Svar i frågelista 169.
Selringar med tillbehör:

- 2d. "Selaringen", vari "dräremmen" från "Lotråd" och remmen från "Selatappan", samt "Selagjoren" eller "Luggjoren" är fastade, från ha olika form, dels den ursprungliga runda, dels en något rektangulär, samt slutligen en kvadratisk/syfjotyp.
- 2d. Under ~~detta~~ denna ring hängde ett läderstygg från kappans remtapp. Denna läderplätt hade intet särskilt namn.
- 2d. En spänne resens "selaring" hade förr en jörntunga avsedd för froppling av "straglana" och den kallas vanligen "Strageltunga", men även "Selatunga". Denne tunga var alltid av järn. Tidigt gick dock användning av järn redan under 1800-fallet s.t. "stragelremmar" av läder, (Se stråblad 3 fig. 13) vilket spänndes runt strageln, genom en märke på stragelns undersida.
- 2d. Den pinne, som fasthöste strageltungan till strageln, kallas "stragelstifta" eller "Selaping". I senare tider har den tillverkats av järn, med i princip samma form.

25. Den runda settringsen är önnan i brunt i entilare
för arbetetbrukt, där remlycken ha påmitade ^{SETER} beslag.

Där remlycken sammansätta pappes med spännen ha dessa
ringar fått formen av en kvadrat med avrundade hörn.
Sedana ringar ha infäänderat omann. Färt sätt rings-
delarna se stridsblad 3, fig. 13-14-15.

26, 27. Dessa frägor kunnas ej besvaras, då med-
delatorns sättmar hämmedom om dessa för hällanda
huvudlag och fömmor.

28, 29. Huvudstol (hostol). Beskrifftas den del som
räggen i hästens mun. Vinkelböjda sidostyfter av
läder, horn eller trä har jag ingen hämmedom om, men
väl dylitra av järn. Dessa "fräncar" ha frökgan varit
i brunt, flera är finlada tillbaka under 1800-talet.

30. S.t. Klapsen har jag aldrig sett användas.

31. Tömmor - Handtöm (hamntöm) är den del av förmnen
som knäppta håller i handen. Den kan vara av kompasser
läder, "korstömma" eller "korstöja" kallas de delade töm-
marna fram till huvudstolen.

Svar på frågolista 169.

ACC. N.R. M. 14899:8.

Beröntningar av:

32. Hårstömmar varo i bruk under 1870-talet, men
när de kommo i bruk har jag ingen kännedom om.

33. Minna hårstömmar kommo i bruk använde man
en kila förmör vid härring med per hästar. För lindel-
sen mellan hästarne bestod av en "mellanförm", bestö-
ende av en hampolma med läderremmar i ändarna för
fastslötning med sölja i hästarne hummelholor. Om stänger
i stället för mellanförmar brukte använda här jag
inte hört om talas. Hårstömmar varo ju betydligt
beträcklare än enkla portförmar samt mer ovan-
överdrängliga varför de allra mest kommo i bruk.

35-36. Har inte varit brukligt vad fränt är.
Olika typer av seddor.

37-40. "Brinseselen" har varit ytters sparsamt före-
kommande i bygderna varför det alsi lastriktionen inte
finngörs. Den har varit en typisk åksele och har ytterst
sällan använts för arbetsfältet, då den ansågs utgöra en
hindré för att hästen skulle kunna dra ge effektivt.

ACC. NR. M. 14899:9.

Svar å lista 169:-

Si längre jag har minnas (fallit i slutet av 80-talet) ha
enstaka bröstseler frammit till användning, men typen
aldrig såg ut i 1900-talet.

41. Persalar är i allmänt bruk där det finns häror
med hästar, och de här används i mest än 100 år här
i orten. Någon särtecknad mellan enhetss- och
persalar finnes inte. En persale kan snabbt ändras
till enhetssel och tvärtom. Det behövs ingen föränd-
ring av enhetsselar till stängselar, annat än att flytta
av en del tygglar mot hörnetygglar. Stängtroppltet från
temligen fastas såväl i bogfrån som bröstringen. Somi
dansareftida ringar på bogfrån som är avsedda för
stängtroppl. Se strissblad 4 djo 16-17. Stängselar
användas vid all parturering framför vagn.

42. Kollarseler (?) Däremot kan omtalas en sel-
typ, som endast i undantagefall används här i Leröda
bygd, och där som åttseler. De är lika andra brukliga
selar utom i bogfrån typen. Bogfrån har intopptjutande

Berättar om

"andar över hästens mantel". Bogtråns övre ändor är försedda med en del stålstruna. Bogtrånen och staken byggdes i två delar, försedda med fast stoppmassing. Se Strässblad 4, fig. 18.

43. Bjällear. Vintertid, då man har med släde och grönad bjällear i seldonen, lägger arbets- och finbörning. Bjällear funnos av två slag, dom bjällear och ringblockar med kläpp. Dom bjällearna fastsattes i s.k. transar som fästes vid nedre delen av bogtrånen och uppo till solatrappan. För hästar hade endast transar på selen närmast sidor men enklast selen hade kram på båda sidor. Varje transsträng hade 2 trillor bjällear på varje sträng. Bjällearnas storlek varierade mer från och uppåt. Ringblockar brukas fastmonterade i stöthörning faststött i solatrappan. Endast första blocket brukta fastsatt i bogtråns gröstränger eller remmar. Se Strässblad 3, fig. 10-11. Slut på svaren till Nordiska Museets fråglista 169.

Malmö i Feb 1960

Ringbärne

ACC M 14899:11.

Frågelist 169.

Häftsalder.

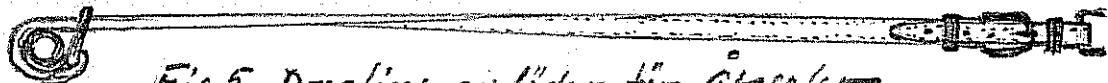

Fig. 5. Draglina av läder, för åtselar.

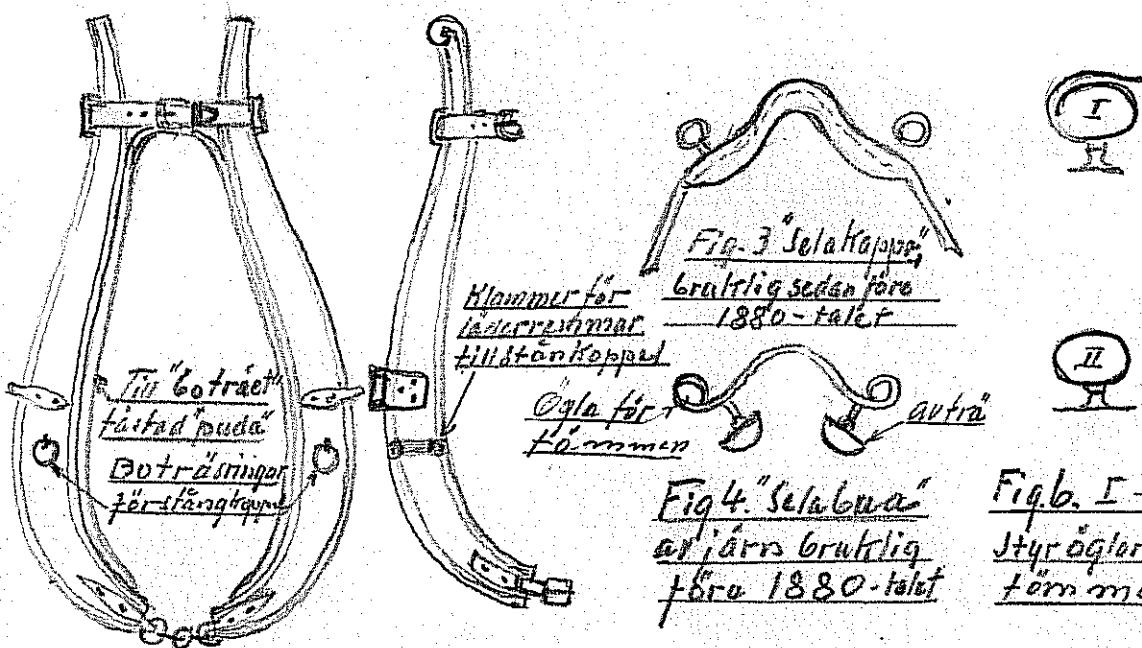

Fig. 1. Bogträ för arbetsselar, brukliga sedan 1870-talet.

Fig. 3. Bogträ för åtselar.

Fig. 4. "Selahöppling" av järns bruklig före 1880-talet

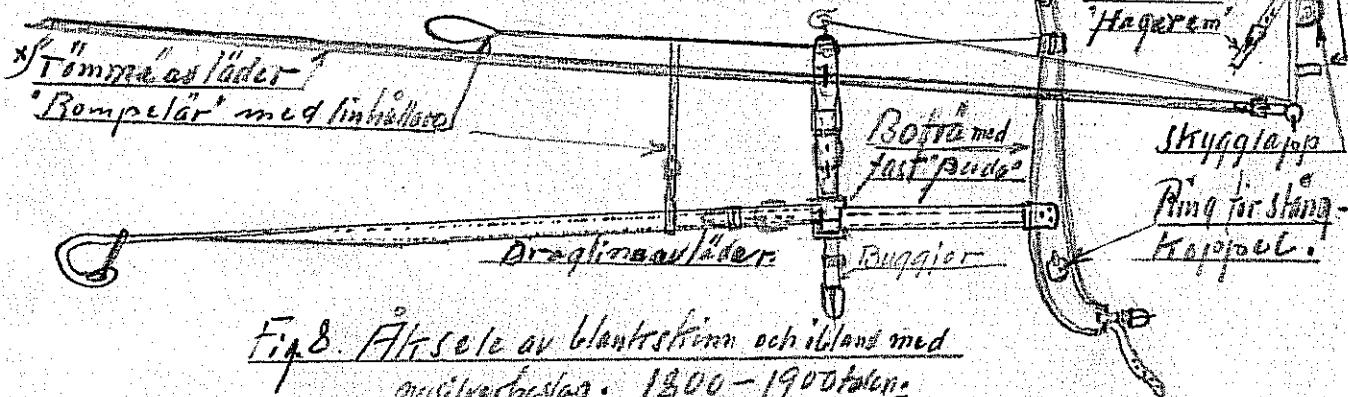
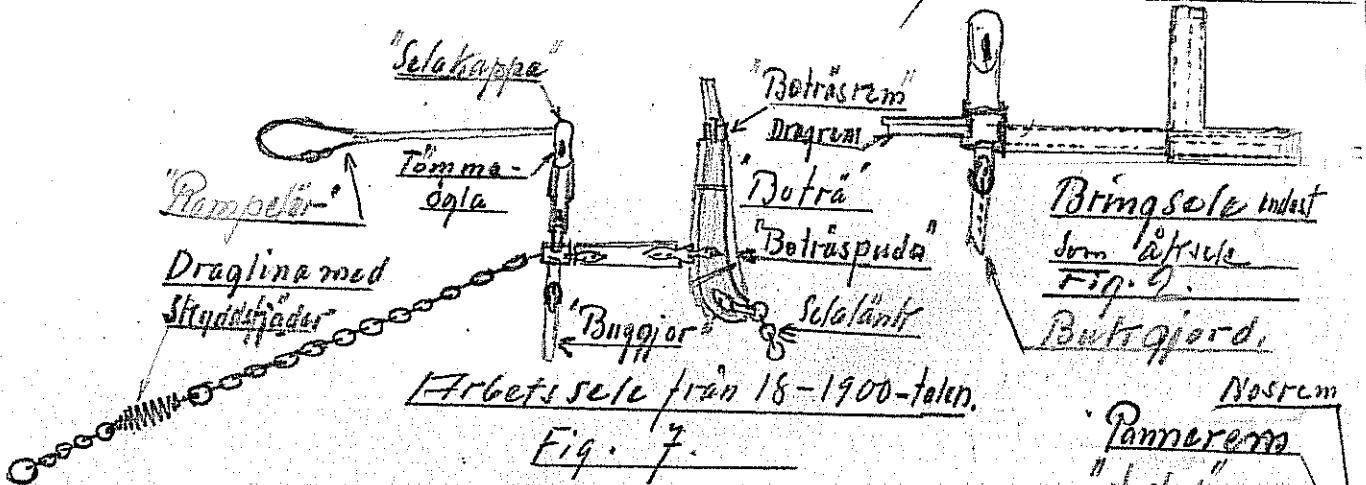
Fig. 6. I-II
Jtyrögler för förmamar.

ACC M 14899:12.

Fragolista 169.

Hästsele.

* Kallas av "föja"

ACC M. 14899:13.

Frägelista 169.

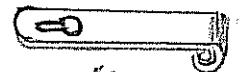

Fig 14 "Selatungena"

Fig 9.

"Bjällettrans
av svinläder
med öfva
dombjällor.

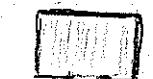
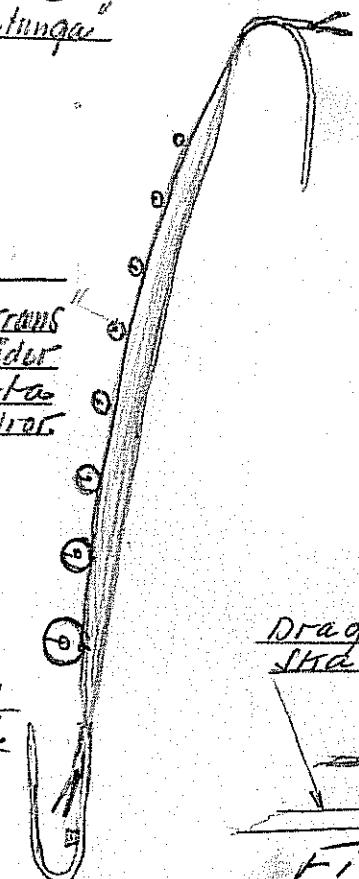

Fig 15 "Skagel
stictra
av trä

Dragline av läder

Fäste för Skageltron

Hästsalor.

Remtug fr. Koppen
stryddes läderet

Dragrem fr. Logträ.
seljärda

Fig 13

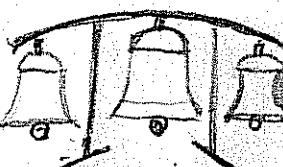

Fig. 10. Klock-
ställning av
seddatt fästas på
jetatrappen

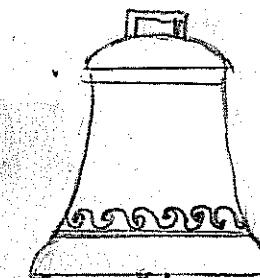

Fig. 11. Klocka
och fäster vid
hästens bringa

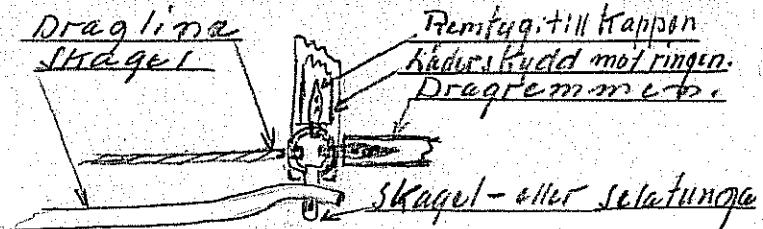

Fig. 12 Selatunga.

FCCM 14899:14.

Till svaren i Frågelista 169.

Hästseldan

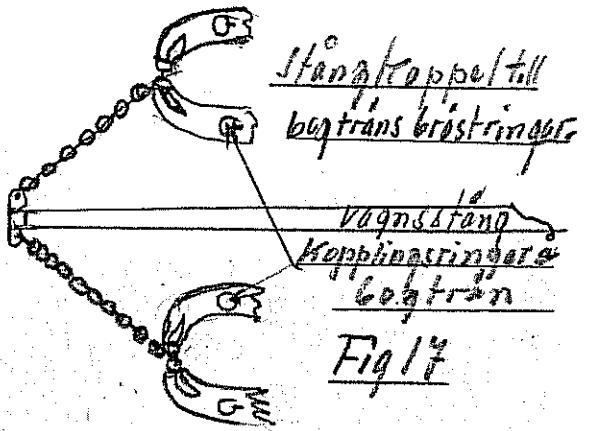

Fig 17

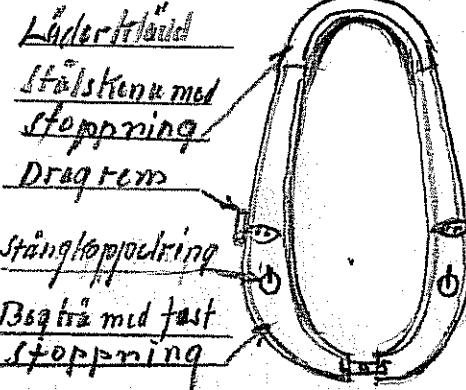

Fig. 18

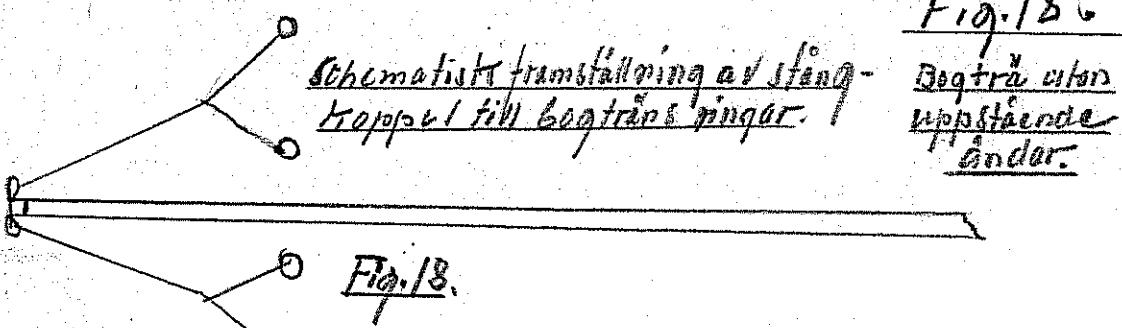

Fig. 18.